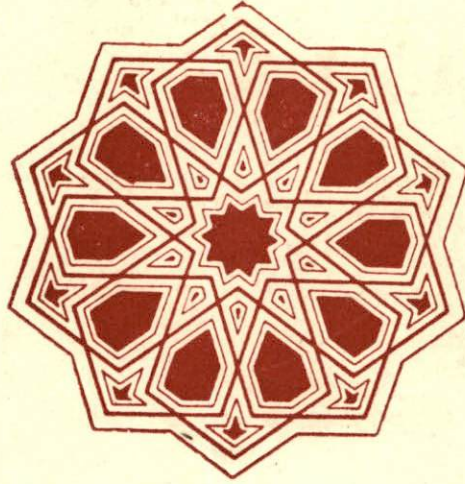

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I

1953

A N K A R A

I 9 5 3

Şükürü Polon Bağış

YIL : 1953

SAYI : I

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

KANAAT VE FEYZ MATBAASI — ANKARA

I 9 5 3

İ Ç İ N D E K İ L E R

BALTACIOĞLU, ISMAYIL HAKKI : Kur'an felsefesi üzerinde inceleme	1
SMITH, WILFRED CANWELL: Modern Türkiye dinî bir reforma mı gidiyor ? ...	7
KARASAN, MEHMET : İlk Yunan düşüncesinde din ilmi denemeleri	21
BEHZAD, HÜSEYİN TAHİR-ZADE : Minyatürün tekniği	29
YETKİN, SUUT KEMAL : İslâm minyatürünün estetiği	33
ÜÇOK, ÇOŞKUN : «Selçuk Türkiyesinde faizle para ikrazına dair hukukî bir vesika» hakkında	41
YÖRÜKAN, YUSUF ZİYA : Vahhabîlik	51
SARAÇ, CELÂL : İslâm dünyasında matematiğin doğuşu ve gelişmesi	69
YURDAYDIN, HÜSEYİN G. : Profesör WILFRED C. SMITH'in «Modern Türkiye dinî bir reforma mı gidiyor ?» adlı makalesi dolayısıyla bir kaç söz	73
ÇİĞ, KEMAL : Türk kitap kapları	75
Tahlil ve Tenkidler :	
ATADEMİR, HAMDİ RAGIP : ADEL AWA : «İhval al - safa» nın tenkid kafası ...	95
B.Z.E. : «Gottheit und Menschheit»	103
BİRAND, KÂMİRAN: Prof. GÖKBERK ve Aydınlanma	105
YURDAYDIN, H. G. : The Mind al-Qur'an	112

M İ N Y A T Ü R ' Ü N T E K N İ Ğ İ

HÜSEYİN TAHİR - ZADE BEHZAD

Orta çağda yazma kitapların fasıl başlarındaki tezyinata kullanılan boyanın esası «Minium» olduğu için o teyyinata «Minyatür» adı verilmiştir. Sonradan tezyinata altın ve gümüş karıştırılarak tezhip vücuda getirilmiştir. Bir çok kimse minyatürü «Mignon» kelimesi ile karıştırırlar ve minyatürün ufak resim, yani minyon olduğunu zannederler. Halbuki bu düşünce yanlıştır. Eğer minyatür kelimesi minyon kelimesinden gelmiş olsaydı her ufak yapılmış resme ve fotoğrafa minyatür denmesi gerekirdi. Minyatür, hususî bir üslûpta yapılmış olan resimlere denir. Tezhip kelimesi Türkçede yaldızlamak, süslemek kelimesi ile karşılanır; fakat minyatür kelimesinin Türkçede, Arapçada ve Farsçada karşılığı yoktur.

Minyatür, hikâye, şiir ve tarihin canlı tercümanıdır. Şiirde daima his ve hayal vardır ; eğer bu olmasa şiir olamaz, okuyan ve dinleyen üzerinde tesir uyandıramaz. Bir şairin duyduğunu, düşündüğünü ve gördüğünü herkes göremez, duyamaz ve düşünemez. O duygular, yalnız şaire mahsustur. Şair, hayal âleminde ilham alır ve o ilhamın tesiriyle herkesin göremediği şeyleri görür ve cemiyete kıymetli armağanlar getirir.

Minyatüre gelince, şiir ve edebiyatın canlı bir timsali ve tecellisi olduğu için, aynı his ve hayal ile meşbudur. Minyatür nakkaşı, şair ve edibin yazdığını düşünerek ve o eserleri göz önünde tutarak realitenin ve tabiatın üstünde eserler vücuda getirir, yer yüzünde olmıyan, şairin yaratıcı muhayyalesinden doğan varlıkları, büyük bir cüret ve maharetle tersim eder : Meselâ cin, peri, melek, ejderha, dev zümrüd-ü anka, cennet, cehennem vesaireyi kıssaya, hikâyeye ve efsaneye uygun olarak pek nefis bir şekilde nakşeder. Göğün mavi rengine altın sarısı bir renk verdiği de olur. Bu tarz bazı kimseler tarafından tenkit edilmiştir. Halbuki bu şekildeki bir tersim, şairin «güneş altın ışıklarını gök yüzüne saçıyordu» cümlesindeki tasvirinden farksızdır.

Minyatürde resmetme sanatının bir çok fennî kaideleri ihmal edilmiştir ; meselâ perspectif, anatomi, proportion, ışık-gölge gibi kaidelerden vazgeçilmiştir. Fakat bunların yerine incelik, renklerin ahengi, mevzuun sarıhlığı, boyaların dayanıklılığı ve parlaklığı gibi daha güzel şeyler konulmuştur. Tersim kaidelerine riayet edilmemesini, minyatürün noksanlığına ve nakkaşın aczine, bilgisizliğine yoranlar olmuştur. Bu görüşün doğru olduğunu zannetmiyorum ; zira bir sanatkar, büyük bir maharetle sihirli fırçasının kudreti ile koca bir âlemi küçük bir sahiyefe sığdırmağa muvaffak olur da tersim kaidelerine nasıl vâkıf olmaz ? Eski minyatürlerde öyle resimlere tesadüf olunur ki, onların desenini çizmek, bugün her ressamın harcı değildir. Bunu bir misal ile izah edelim : Bir şair veya edip, bir padişahın sarayını tasvir ederken ; bu muazzam sarayı, sarayın altın ve gümüşle süslenmiş kapı ve duvarlarını, padişahın murassa tahtı üzerinde azamet ve ihtişamla oturmasını, tahtın, türlü mücevherlerle süslenmiş halini, padişahın üzerindeki elbiseleri ve başında bulunan inci ve elmaslarla donatılmış tacı, sarayda bulunan sırmalı, ipekli elbiseli halkı, vezirler ve emirleri, rakkase, sazende, hanende ve sâkileri... Daha sonra sarayın dışını, bahçesini, bahçedeki ağaçları, ağaçların zümrüt gibi yeşil yapraklarını, üzerlerindeki renk renk güzel kuşları, fiskiyeli havuzları, çiçekleri ve diğer detayları, hiç olmazsa, bir kaç sahifede tesbit edebilmiştir ; halbuki bu sahneyi vücuda getiren nakkaş, sahifeler dolduran tarif ve tavsifi tek bir sahifeye

siğdirmiş, üstelik bütün teferruatı da göstermiştir : sarayın içini, dışını, taht ve taciyle, bütün azamet ve heybetiyle padişahı, saraydaki şahısların hepsini tersim etmiş, gene aynı sahifede sarayın bahçesini, bahçedeki ağaçları, ağaçların yapraklarını, yaprakların damarlarını, ağaçların üzerindeki kuşları, kuşların tüylerinin güzel renklerini, havuzları, fiskiyeleri, çiçekleri, velhasıl bir kaç sahifede okuduğu şeyleri en ufak teferruatına kadar gayet kudretli bir desen, güzel ve parlak renklerle yaratmıştır. Bu minyatürü yapan sanatkâr, tersim kaidelerini feda etmiş olmasaydı, bu kadar mufassal bir sahneyi yaratmak için bir kaç minyatür yapmak mecburiyetinde kalırdı. Perspektife ve plânlara, yani ilmî kaidelere ve tersimata riayet etmiş olsaydı, ön plândaki şahısları ve eşyayı tersim eder, ikinci ve üçüncü plânları ihmal etmek mecburiyetinde kalırdı. Halbuki nakkaş, bu kaideleri ihmal etmek suretiyle, tabiatın fevkinde bir şaheser vücuda getirmiştir.

Gölgeye gelince : Sanatkâr emek sarfiyle vücuda getirdiği nefis ve zarif tezyinatın bir kısmını gölgeyle kapatmak yahut gölge gibi bırakmakla, o güzel manzaraya hâlel getireceğinden, gölgeden vaz geçmiştir. Klâsik tabloda ressamın anatomiye riayet etmesi şarttır ; zira klâsik tabloda *rac-courcissement*'ın tatbiki mecburîdir. Minyatürde minyatürün güzel ve zarif olması düşünüldüğünden, rakursisman ise, minyatürün güzel görünmesine mani olduğundan buna yer verilmemiştir.

Minyatürde proporsiyon yoktur ; çünkü minyatür, şiirdeki mecazların yerini tuttuğundan, onları aynen yaratmak ister ; meselâ şair, sevgilisinin ağzını mevhum bir nokta, yanaklarını elma, gözlerini bağdem, belini bir kıl kadar ince, boyunu servi gibi tahayyül ederek nazma çekmiştir. Bunun gibi minyatürde de aynı vasıfları müşahede etmekteyiz. Hülâsa olarak denebilir ki, minyatür sanatında, şiirin mübalâğalı his ve hayallerinin inceliklerini vücuda getirebilmek için tersim kaideleri ihmal edilmiştir. Minyatür sanatı, gayet geniş bir sahaya şamil olup, derin bir incelemeyi gerektirir. Bir minyatüre baktığımız zaman eski devirde yaşamış insanların âdâb, ahlâk ve âdetlerini, giyiniş tarzlarını, elbiselerinin şeklini ve kumaşların üzerindeki tezyinatı görürüz. Bir minyatüre on kere bakılsa her bakışta yeni şeyleri görmek mümkündür.

Minyatürdeki incelikler : Saç ve sakal için nakkaşın kullandığı fırçanın kılı en incisinden seçilir. Minyatürün esasını ince çizgiler teşkil eder ; bunları ihtiva etmeyen bir minyatür, minyatür değil, sadece basit bir resimdir. Yalnız sade bir boya sürmek suretiyle yapılan resimlere minyatür demek doğru değildir. Saç ve sakaldaki inceliklerin, elbiselerdeki kıvrımların gayet zarif ve muntazam çizgilerle yapılması minyatürde esastır ve üslûp şartıdır.

MİNYATÜRDE KULLANILAN BOYALAR

Minyatürde kullanılan boyalar toprak boyasıdır. Boyalar muhakkak tabii olacaktır ; sentetik boyalar yani akvarel boyaları minyatürde kullanılmaz ; zira minyatürde boyalar üst üste sürülür ; eğer bu, sentetik boya olursa, bir birine karışır ve istenilen şekil hasıl olmaz. Toprak boyalar evvelâ sert bir taş üstünde çok dikkatli olarak ve yalnız su ile eritilir ; sonra fincanlara konulur. Boyaların sabit olması için eski zamanlarda XIV — XVII. asırlarda ve XVIII. asır sonlarına kadar, yumurta sarısı kullanılmıştır. Yumurta sarısı karıştırılmış boyalar, gayet sabit ve parlak olduğu gibi minyatürdeki resimlerde bir parça kabartma hali husule getirir ki, bu hal çok makbuldür. Bu şekilde yapılan minyatürlerin, renkleri adeta fırında yapılmış mine gibi canlı ve şeffaftır, ve boyalar zamanla kaynaşmış yekpare olmuştur ; öyle ki, o minyatürlerin üzerine kazara su dökülür ve bu su derhal kurutma kağıdıyla kurutulursa minyatürde bozukluk hasıl olmaz¹; yalnız yumurta sarısı ile hazırlanan boyalarda, her kullanışta taze yumurtalı boya hazırlamak mecburiyeti gibi bir güçlük vardır ; zira yumurta karışmış boya kuruduktan sonra ikinci defa kullanılamaz, yani yumurtalı boya kurursa tekrar karıştırılamaz. İşte bu güçlük göz önüne alınarak sonraları yumurtadan vazgeçilmiş ve onun yerine tutkal kullanılmıştır. Tutkal (Bain-marie) usulü ile suda eritilir ve içerisinde bir damla saf pekmez veya iki damla üzüm suyu karıştırılır. Bu usulde yapılan boyalar kuruduktan

sonra istendiği zaman tekrar su ile eritilir ve kullanılabilir. Tutkal suyuna pekmez veya üzüm suyu karıştırıldığında, boyalarda bir parlaklık husule gelir ve mührü sürüldüğü zaman boyalarda bir güzellik hasil olur. Halihazırda İran'da yapılan minyatürlerde kullanılan boyalar, tutkal suyu ile hazırlanmaktadır. Duyduğuma göre son zamanlarda yumurta ve tutkal yerine minyatür boyalarına zamk-ı arabî karıştırıldığı ileri sürülüyormuş ; tabii başlangıçta kolaylığı dolayısıyla, öğrenmek için bu tarzda boya hazırlanırdı ; fakat esaslı minyatür yapmak için muhakkak tutkal suyu ile hazırlanmış boya kullanılır ; zira zamk-ı arabî ile hazırlanmış boyalar parlaklıktan mahrum olduğu gibi zamanla da kararmağa mahkûmdur. Mamafi başlangıçta boyanın lefâfetini kaybetmesi ve kararması herkes tarafından farkedilmez ; ancak, zamanla karardığı vazıh olarak görülür ; bundan başka zamk-ı arabî ile hazırlanmış boyalara mührü sürülemez. Çünkü parlatmak için mührü sürüldüğünde mührü, üzerinde yürümez ve parlamaz. Nitekim altunu da jelâtin suyu ile hazırlamak lâzımdır. Bilhassa lâke işlerinde vernik sürülmek mecburiyeti vardır. Zamk ile hazırlanmış boya üzerine vernik sürüldüğünde vernik altındaki boya çatlar ; bazen dökülür bile. Lâke işleri, cilt, kalemdanlık, ve çekmece, dolap kapakları, çiçeklik ve ocak yaşmakları gibi işlerdir. Bazıları kolaylık olsun diye boyaları zamk ile hazırlamakta ve bu usulü doğru bir usul ve kaide olarak telâkki etmektedirler. Şemseddin Sami, Fransızcadan Türkçeye lûgatında «Miniature» kelimesini şöyle tercüme etmiştir. «Zamklı suda münhal boyalarla küçük resimler tersim etmek fenni. Bu suretle yapılmış resim, küçük ve musanna şey. Narin bedenli ve zarif adam». Bu tercüme-yi görenler, minyatür boyalarının zamk-ı arabî ile yapıldığına hükmetmişlerdir. Topkapı sarayında bulunan *Hünernâme*'deki minyatürler, tutkal suyu ile hazırlanmış boyalarla yapılmıştır. Harb-i umumide o minyatürleri, Harbiye Nazırı Enver Paşa için kopye etmiştim. O zamanki tetkikatımın neticesinde bunların tutkalla hazırlanmış boyalar olduğunu anlamıştım.

Minyatürde akar sular, gümüş suyu ile yapılmıştır ; zira gümüş de altın gibi eritilir, kağıt üzerine sürülür ve mührelediği zaman aynen su gibi parlar. Yalnız gümüşte asit olduğu için zamanla kararır. Eski minyatürlerde sular, hep gümüşle yapılmıştır. Bazı kitap sahifelerinin etrafındaki cedvellerde kesikler göze çarpmaktadır. Bunların, tirlin (cedvel kalemi)'in, kağıdı kesmesiyle meydana geldiği zannedilir ; halbuki o kesiklikleri boya yapmıştır ; bu boya, yeşil olup bakırdan elde edilmiş gayet güzel ve parlak bir boyadır. İşte o yeşil boyanın asidi, kâğıdı hattın geçtiği yerden kesmiştir ki bu yeşil boyaya «jengâr» denir.

MİNYATÜRDE KULLANILAN FIRÇALAR

Eski zamanda sanatkâr, fırçasını da, boyası gibi, kendisi yapardı. Bugün de İranda minyatür ve tezhib yapan sanatkârlar, fırçalarını kendileri yapmakta, Avrupa fırçası kullanmamaktadırlar. Minyatür fırçaları üç aylık beyaz kedinin ense tüyünden yapılır. İnce tahrir yapmak, ince çizgileri çizmek ve boya kullanmak işlerine yarayan fırçalar ayrı ayrıdır. Beyaz kedinin ensesinden alınan kıl, istenilen işin fırçası olmak üzere düz bir porselen üstünde tertibe konur ve ince bir ibrişim ile bağlanır ; bağlanan yer, bir parça tutkal suyuna batırıldıktan sonra, güvercin kanadının ucundaki uzun yeleklerden hazırlanmış kalemin içerisine yerleştirilir ve istenilen uzunlukta kalemin ucundan dışarı çıkarılır ; böylece fırça imal edilmiş olur. Fırça yapıldığı zaman tüyler, porselen üstünde öyle tertibe konur ki, fırçanın ucundaki tek bir kıl, ince işlerde kullanılır. O tek kıl körlendikten sonra bu fırça, boya sürme işlerinde kullanılır.

Daha dün kadar yerli cetvel kalemleri kullanılırdı. Bu cetvel kalemleri (Tirlin) çelikten yapılır ve kolay kolay körlenmez, aşınmazdı. Velhasıl Şark sanatkârları sanata ait bütün ihtiyaçlarını kendileri temin eder, ne boya bakımından, ne de fırça bakımından Avrupaya ihtiyaç hissetmezlerdi.

MİNYATÜR KÂĞIDI

Minyatür için, parşömen denilen ipekli kâğıttan başka, yumurtalı ve aharlı kâğıt yapılır. Yumurtalı kâğıt yumurtanın akı ile yapılır. Bunun için yumurta akı bir fincan içine dökülüp bir miktar şapla karıştırılır, o kadar karıştırılır ki yumurta akı, lüzuciyetini kaybedip su haline gelir. Su haline gelen bu mayi kâğıda sürülür, kâğıt kuruduktan sonra çukur ve kuru cevizden yapılmış bir tahta üstünde mührelenir ; mührelendikten sonra kâğıtta bir parlaklık ve saflık hasil olur. İşte o kâğıt üzerinde minyatür, tezhip ve yazı, gayet güzel görünür ve güzel parlar.

Aharlı kâğıt ise, şekersiz ince nişasta, kâğıt üzerine sürülerek aynen yumurtalı kâğıtta olduğu gibi mührelenmek suretiyle elde edilir.

Gayet ince zerefsan kağıdı yapmak için, bir fincan içine bir miktar toz yaldız konur ; o toz yaldızın içine bir adet nohut atılır, sonra fincanın ağzı bir bezle kapatılır ; kâğıt üzerindeki nişasta kurumadan fincan içindeki yaldız nişastalı kâğıdın üzerinde çalkalanarak gezdirilir, bezden elenen yaldız nişastanın üzerine serpilmiş olur ; yaldızı muntazam bir şekilde serpmek lâzımdır ki, bazı yerlerde az, bazı yerlerde çok olmasın. Nişasta kuruduktan sonra kâğıda mühre sürülür, bu suretle kâğıt parladığı gibi, yaldızlar da parlamağa başlar ve gayet güzel bir zerefsan kâğıdı husule gelir.

MİNYATÜRÜN YAPILIŞ TARZI

Klâsik tablolarında olduğu gibi, minyatürde de, yapılacak mevzu, önce *esquisse* olarak bir kâğıt üzerine çizilir, hakiki şeklini aldıktan sonra da asıl sahifeye çizilir. Eski zamanda kurşun kalemi olmadığı için desen, ince bir fırça ile uhra denilen boya ile — ki *terre de sienne* rengindedir — tersim edilirdi. Siyah veya kahve rengi boya ile kat'iyen desen çizilemez ; zira bu boyalar altın ve başka boyalara tesir eder ve onları bozar. Desen muhakkak kiremit rengi olan *terre de sienne* boyası ile çizilmelidir.

Bunun gayet ince çizilmesi de ayrıca esas şartıdır. Sonra evvelâ altın kullanılır. Zira boya sürüldükten sonra altın sürülürse güzel parlamaz. Altın işi tamam olduktan sonra diğer boyalar sürülmeğe başlanır ; tabii, renklerin ahengine ehemmiyet verilir ve çok itina edilir. Boya işi bitince, saç sakal gibi gayet ince işler yapılır. Saç ve sakaldaki kıllar birer birer, fırçanın ucuyule, evvelâ çok hafif, sonra biraz kuvvetli olarak yapılır. Minyatür sanatına vukufu olmıyanlar saç ve sakalda da elbise boyar gibi boya sürüldüğünü ve bu suretle minyatür yapıldığını zannederler ki buna minyatür denemez.

Sonra hususî uslûbu ile elbiselerin etrafı ve kıvrımları yapılır ; daha sonra, elbiselerin üzerindeki tezyinata ve altın işlemlere başlanır ; en sonunda da ağaçlar, çiçekler vesaire yapılarak, eser tamamlanmış olur.